

DESPRE O RECENTĂ INTERPRETARE A IZVOARELOR LITERARE PRIVIND PĂRĂSIREA DACIEI

DE

ANDREI ARICESCU

În ultima vreme a apărut în istoriografia noastră părerea că unul dintre scriitorii antici care relatează părăsirea Daciei de către Aurelian, în speță Iordanes, ar restrânge acest eveniment doar la retragerea armatei. Autorul acestei păreri, Vladimir Iliescu, s-a făcut cunoscut atît prin traducerea în limba română a numeroase texte vechi privind istoria patriei noastre¹, cît și prin o serie de articole în care sînt analizate știri antice, printre care și cele referitoare la evenimentul menționat mai sus².

Din păcate, această nouă interpretare a pasajului respectiv din Iordanes (*Romana*, 217) se bazează pe traducerea greșită a textului, după cum s-a mai atras atenția³. De bună seamă, dovada peremptorie oferită de un izvor literar a retragerii parțiale din Dacia ar fi fost binevenită pentru respingerea definitivă a unor păreri, care mai persistă încă⁴, susținătoare ale dispariției elementului etnic romanic la nordul Dunării după anul 271, dar decît să folosim o interpretare falsă, bazată pe o traducere forțată, este mult mai utilă și mai convingătoare susținerea romanității la nord de Dunăre cu ajutorul datelor arheologice, epigrafice,

¹ În *Izvoare privind istoria României* (= IPIR), 1, București, 1964 și în *Fontes Historiae Daco-Romanae* (= FHRD), 2, București, 1970.

² *Provinciam ... intermisit. Zu Eutr. IX, 15, 1*, în *Revue roumaine de linguistique*, 15, 1970, 6, p. 597—600; *Părăsirea Daciei în lumina izvoarelor literare*, SCIV, 22, 1971, 3, p. 425—442; *Studiu introductiv la Istoria Augustă* (traducerea integrală a textului), București, Editura științifică, 1971, p. 7—27; „*Evocatis ezinde legionibus*”. *Zu Iord. ROM.*—217, StCl, 14, 1972, p. 149—160.

³ H. Daicoviciu, *Steaua*, 23, Cluj, 1972, 8, p. 23. Textul articolului a stat la baza unei comunicări susținute de H. Daicoviciu la Sesiunea științifică a Muzeului de arheologie din Constanța, octombrie, 1972.

⁴ Vl. Iliescu, SCIV, 22, 1971, 3, p. 428, nota 20, citează lucrarea lui H. Bengtson, *Grundriss der römischen Geschichte*, München, 1967.

numismatice, cu ajutorul argumentelor lingvistice și de logică general-istorică⁵. Reproducem mai jos fragmentul din Iordanes⁶:

217 ... *Daces autem post haec iam sub imperio suo Traianus, Decebalorum rege devicto, in terras ultra Danubium, quae habent mille milia spatia, in provinciam redegit. Sed Gallienus eos dum regnaret amisit Aurelianusque imperator evocatis exinde legionibus in Mysia conlocavit ibique aliquam partem Daciam mediterraneam Daciamque ripensem constituit et Dardaniam iunxit.*

Vladimir Iliescu dă două versiuni ale pasajului, una în limba română⁷ („... După aceasta, pe dacia din ținuturile de dincolo de Dunăre, care au o întindere de un milion de pași, i-a prefăcut în provincie Traian, în timpul domniei sale, după ce regele lor Decebal a fost omorât. Gallienus însă le-a pierdut în timpul domniei sale, iar împăratul Aurelian, rechemînd de acolo legiunile, le-a așezat în Moesia și acolo, într-o parte a acesteia a întemeiat Dacia Mediterranea și Dacia Ripensis, la care a adăugat Dardania”). și alta în limba germană⁸ („Was die Daker anbelangt, deren Gebiete jenseits der Donau liegen und einen Umkreis von einer Million Schritte aufweisen. Sie hat Kaiser Trajan erst nach diesen Ereignissen in eine römische Provinz verwandelt, nachdem er ihren König Decebalus besiegte. Gallienus aber hat sie während seiner Herrschaft verloren und Kaiser Aurelian hat von dort die Armee abberufen und sie nach Moesien verlegt, wo er in einem Teil derselben, an den er auch Dardanien anschloss, die (Provinzen) Dacia Mediterranea und Dacia Ripensis errichtete.”). În ambele versiuni s-au strecurat câteva erori, unele mai puțin importante (*devincere* nu înseamnă „a omori”, ci *a învinge definitiv*, corect tradus în limba germană cu verbul „besiegen”) și altele grave, care nu sînt admise nici într-o traducere liberă, literară, necum în cazul de față, cînd este vorba de redarea cît mai exactă a unui text antic, cu scopul de a constitui un mijloc precis și rapid de informare sau de a sta la baza unei analize adîncite a știrilor relatate. Asemenea erori de traducere i-au putut crea traducătorului impresia că a descoperit în pasajul citat din Iordanes o știre de mare însemnătate, nesesizată de cercetători pînă acum, știre unică la acest istoric, care ar aduce un argument decisiv pentru teoria continuității.

În versiunea românească, prima eroare gravă de traducere a fost făcută în legătură cu pronumele *eos* (masculin plural), care se referă la *Daces* (tot masculin plural), nu la *terras* (feminin plural), deci *i-a pierdut* (pe daci), nu „le-a pierdut” (teritoriile)⁹. Pronumele *eos* este complementul direct atît al verbului *amisit* (cu subiectul *Gallienus*), cît și al verbului *conlocavit* (cu subiectul *Aurelianus imperator*), cele două verbe fiind pre-

⁵ Discutarea pe larg a acestor probleme, cu toată bibliografia anterioară și cu argumente hotărîtoare în favoarea continuității, la C. Daicoviciu, AISC, 3, 1941, p. 200—270; idem, *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1941, p. 191—264. Pentru dovezi arheologice, epigrafice și numismatice, D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismatice*, București, 1966, în special p. 103—108.

⁶ FHDR, 2, p. 406.

⁷ *Ibidem*, p. 407.

⁸ StCl, 14, 1972, p. 150.

⁹ Ar fi trebuit să fie *eas*.

dicatele a două propoziții de același fel, principale, coordonate copulativ prin *-que* enclitic. Făcînd legătura falsă între *eos* și *terras*, traducătorul nu a mai putut considera pronumele ca obiect direct al verbului *conlocavit*, pentru că teritoriile (*terras*) puteau fi pierdute (*amittere*), dar nu puteau fi așezate (*conlocare*) de cineva și, forțînd traducerea, a comis a doua eroare gravă, socotind că funcția de complement direct al verbului *conlocavit* este îndeplinită de substantivul *legionibus*, care însă se află în cazul ablativ¹⁰. Traducătorul și-a putut închipui că este vorba de o confuzie a cazurilor, cum se întîmplă în latina tîrzie a secolului al VI-lea, cu exemple chiar în textul lui Iordanes, dar în pasajul la care ne referim nu întîlnim o astfel de situație, din două motive. În primul rînd, *legionibus* face parte dintr-o construcție participială absolută (*evocatis exinde legionibus*), corect construită, ca pretutindeni în opera lui Iordanes, cuvintele din interiorul construcției incidente neputînd avea vreo funcție sintactică în regentă. În al doilea rînd, nu este necesar să căutăm o asemenea posibilitate anormală de interpretare forțată, odată ce fraza, așa cum ne-a fost transmisă, este construită după normele gramaticale și are un înțeles perfect inteligibil. Nu este corect, nici folositor, să căutăm în textele antice greșeli lingvistice acolo unde ele nu există, numai ca prin „inventarea” lor și forțînd traducerea, să fie înțeles altfel decît pînă acum un autor, care de fapt nu aduce, cel puțin în pasajul discutat, nimic nou și esențial în comparație cu modelele sale anterioare.

Versiunea dată în limba germană de același traducător este și mai depărtată de text decît cea românească¹¹. În privința traducerii lui *eos*, în germană înțelegerea lui este echivocă, deoarece corespondentul său „sie” se poate referi fie la „Provinz” (cel mai apropiat determinant posibil), fie la „Daker” (cum ar fi corect), fie chiar la „Gebiete” (ca în traducerea românească). Cît despre ablativul absolut *evocatis exinde legionibus*, traducătorul neglijează total funcția lui sintactică în frază, transformîndu-l, deși reprezintă o propoziție circumstanțială, într-o propoziție principală, și pune semnul egalității, respectiv conjuncția coordonatoare copulativă „und”, între construcția respectivă și regenta sa, ceea ce reprezintă o încălcare flagrantă a oricăror norme de traducere. În felul acesta obține două propoziții coordonate, în cea de a doua adăugînd un „sie” (fără corespondent în textul latin), care se referă la „Armee” din prima, realizînd o formulare și mai folositoare decît cea din traducerea românească, pentru a-și susține noutatea și însemnătatea descoperirii făcute în textul lui Iordanes¹². O astfel de forțare a traducerii ar putea înșela doar pe cel ce nu se apleacă asupra textului original, care, redat cît mai literal¹³, trebuie înțeles după cum urmează: *Pe daci însă, după acestea, încă în timpul domniei sale (chiar sub comanda sa ?), Traian, după ce Decebal, regele lor, a fost învins, i-a organizat în provincie, în ținuturile de dincolo*

¹⁰ Erorile au fost sesizate de H. Daicoviciu, *loc. cit.*

¹¹ De pildă, perifriza inutilă („Was die Daker abelangat”) și schimbarea raporturilor sintactice („deren Gebiete jenseits der Donau liegen”), de la începutul pasajului.

¹² „Kaiser Aurelian hat von dort die Armee abberufen und sie nach Moesien verlegt”, adică „împăratul Aurelian a rechemat de acolo armata și a mutat-o în Moesia”.

¹³ O traducere corectă dă și H. Daicoviciu, *loc. cit.*

de Dunăre, care au un milion de pași¹⁴. Dar Gallienus, în timp ce domnea, i-a pierdut pe aceștia (pe daci) și împăratul Aurelian, după ce au fost rechemate de acolo legiunile, i-a așezat în Moesia și acolo, pe o porțiune, a întemeiat Dacia Mediterranea și Dacia Ripensis și a alipit Dardania.

Așadar, Iordanes afirmă că după ce au fost retrase autoritățile romane¹⁵, Aurelian i-a mutat pe locuitorii provinciei Dacia (*eos = Daces*) la sudul Dunării. Deci autorul nu corectează aici relatările lui Rufius Festus, pe care îl urmează în acest pasaj¹⁶, ci doar le completează, adăugând numele celor două Dacii sud-dunărene¹⁷. Istoricul got poate face corectări și completări ale modelelor sale, fie comparându-le între ele, fie utilizând amănunte ale unor realități mai apropiate de el¹⁸, însă în ce privește evenimentul relatat în pasajul de care ne ocupăm, retragerea aureliană, Iordanes nu se deosebește în esență nici de Rufius Festus, din care s-a inspirat direct, nici de Eutropius¹⁹ și *Historia Augusta*, ale căror știri au ajuns până la el prin intermediul operei pierdute a lui Symmachus²⁰.

Pentru a înțelege și mai exact ce a vrut să exprime Iordanes în fragmentul la care ne referim, este utilă analiza genezei relatărilor sale. Așadar, sursa directă de inspirație o constituie textul lui Rufius Festus (*Breviarium*, VIII)²¹: *Traianus Dacos sub rege Decibalo vicit et Daciam trans Danuvium in solo barbariae provinciam fecit, quae in circuitu habuit decies centena millia passuum; sed sub Gallieno imperatore amissa est et per Aurelianum, translatis exinde Romanis, duae Daciae in regionibus Moesiae ac Dardaniae factae sunt*. Și în cazul acestui pasaj, versiunea românească făcută de același traducător²² este prea liberă²³. Din cauza erorilor de traducere, se face afirmația gratuită că în prima parte a frazei am avea mențiunea teritoriului Daciei de dincolo de Dunăre în opoziție cu Dacia lui Aurelian²⁴. În realitate, nu este vorba de o asemenea opoziție, ci pur și simplu de faptul că Dacia Traiană era singura provincie trans-dunăreană.

Rufius Festus rezumă în pasajul de mai sus trei fragmente din capitole diferite ale operei lui Eutropius²⁵ (*Breviarum*, VIII, 2, 1–2²⁶, IX, 8, 2, și IX, 15, 1²⁷): VIII, 2, 1. *Successit ei Ulpus Traianus ... 2. ... Dacium, Decibalo victo, subegit, provinciam trans Danubios facta in*

¹⁴ În textul nostru, se pare că *spatia* nu are înțelesul de întindere, ci de unitate de măsură în lungime, Iordanes folosind acest termen în locul lui *passus* din modelul său, Festus, care dă circumferința, ca și Eutropius.

¹⁵ Asupra accepției termenului *legiones*, care trebuie înțeles mai larg, cf. H. Daicoviciu, *loc. cit.*

¹⁶ Cum afirmă Vl. Iliescu, SCIV, 22, 1971, 3, p. 431, și FHDR, 2, p. 407, nota 3.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Cum se întâmplă cu numele orașului *Philippopolis* = *Pulpudeva* (Cf. SCIV, 22, 1971, 3, p. 430, nota 39).

¹⁹ Cf. A. Bodor, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Series historia*, 17, 1972, 1, p. 14.

²⁰ Vl. Iliescu, SCIV, 22, 1971, 3, p. 432.

²¹ FHDR, 2, p. 42.

²² Vl. Iliescu, FHDR, 2, p. 43.

²³ Semnalăm o serie de inexactități comise inutil: „lui Decebal” pentru *sub rege Decibalo* (în timpul regelui Decebal), întreaga a doua propoziție incorect tradusă, cu omiterea cuvintelor *in solo barbariae*, folosirea singularului în loc de plural („în regiunea” pentru *in regionibus*).

²⁴ FHDR, 2, p. 43, nota 2.

²⁵ Vl. Iliescu, SCIV, 22, 1971, 3, p. 434–435.

²⁶ FHDR, 2, p. 36.

²⁷ *Ibidem*, p. 38.

his agris, quos nunc Taiphali et Victophali et Thervingi habent; ea provincia decies centena millia in circuitu tenet. IX, 8, 2. *Dacia, quae a Traiano ultra Danubium fuerat adiecta, amissa est. Graecia, Macedonia, Pontus, Asia vastata per Gothos. Pannonia a Sarmatis Quadisque populata est.* IX, 15, 1. ... *Provinciam Daciam, quam Traianus ultra Danubium fecerat, intermisit, vastato omni Illyricum et Moesia, desperans eam posse retineri: abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae, in media Moesia collocavit; et est in dextra Danubio in mare fluenti, cum antea fuerit in laeva.* În versiunea românească a acestor fragmente din Eutropius²⁸, atrage atenția interpretarea dată de traducător verbului *intermittere*, pe care îl redă prin „a goli”²⁹ sau „a lăsa gol la mijloc”³⁰, exprimând deci o evacuare totală a Daciei. Ohiar dacă este posibil ca verbul *intermittere* să aibă acest sens, tot atât de bine el poate însemna *a separa, a despărți*, adică *a părăsi*, în cazul nostru, ceea ce ar fi mai potrivit cu logica și cu realitățile istorice, ținând seama de evenimentul respectiv³¹. Dealtfel, părerea noastră este susținută și de autorul vieții lui Aurelian din *Historia Augusta*³², care, inspirindu-se în mod evident din Eutropius³³, înlocuiește verbul *intermisit* cu *reliquit*. Fără îndoială, un autor aproape contemporan cu Eutropius³⁴ a putut să înțeleagă mai bine ce a vrut să spună acesta prin *intermittere*, decît o putem face noi, cu un mileniu și jumătate mai târziu. Dealtfel, pasajul din *Historia Augusta*, pe care îl redăm mai jos, este o simplă parafrază a fragmentului IX, 15, 1 din Eutropius: *cum vastatum Illyricum ac Moesiam deperditam videret, provinciam Transdanuviana(m) Daciam a Traiano constitutam sublato exercitu et provincialibus reliquit, desperans eam posse retineri, abductosque ex ea populos in Moesia conlocavit appellavitque suam Daciam quae nunc duas Moesias dividit.*³⁵

Am prezentat textele privitoare la retragerea aureliană, scrise înainte de vremea lui Iordanes, pentru a putea cerceta mai lesne geneza relatării acestuia și, implicit, înțelesurile pe care a vrut să le transmită. Așadar, Festus, rezumînd textul lui Eutropius, aduce o singură modificare mai însemnată de conținut, amintind două Dacii la sud de Dunăre, în loc de una, cum apare la predecesorul său³⁶; de asemenea, adaugă amănuntul despre vecinătatea Dardaniei cu noile provincii. Pentru a obține

²⁸ *Ibidem*, p. 37, 39. Semnalăm și aici unele inexactități, ca nerespectarea valorilor sintactice (*trans Danubios* se referă la *provincia*, nu la *agris*) sau omiterea unor cuvinte (*in mare fluenti*), care își au măcar valoarea lor stilistică.

²⁹ Vl. Iliescu, FHDR, 2, p. 39, nota 11.

³⁰ *Idem*, Revue roumaine de linguistique, 15, 1970, 6, p. 598; *idem*, SCIV, 22, 1971, 3, p. 438 și nota 106.

³¹ Cf. și observațiile lui H. Daicoviciu, *loc. cit.*

³² HA, Aurelianus, 39,7 = FHDR, 2, p. 108.

³³ Vl. Iliescu. *Studiu introductiv la Istoria Augustă*; *idem*, FHDR, 2, p. 109, nota 72; *idem*, SCIV, 22, 1971, 3, p. 436–438.

³⁴ Pentru datarea HA, vezi studiile amintite la nota 33.

³⁵ Vl. Iliescu ne dă două traduceri românești ale fragmentului, una în FHDR, 2, p. 109 și alta în *Studiu introductiv la Istoria Augustă*, p. 23, ambele prea libere. Astfel, în prima versiune, constatăm o schimbare aproape totală, care nu era necesară, a structurii frazei și adăugarea de cuvinte inutile („provincia”); în a doua versiune, sînt omise cuvinte din textul latin (*a Traiano constitutam și ex ea*).

³⁶ Festus exprimă o realitate contemporană lui, alta decît cea existentă în timpul lui Aurelian (cf. Vl. Iliescu, SCIV, 22, 1971, 3, p. 436).

conciziunea necesară în expunerea sa, Festus elimină amănunte și repetări din relatările lui Eutropius și efectuează o serie de modificări sintactice de care era nevoie pentru a reduce trei paragrafe la unul singur. Printre aceste schimbări se află și transformarea unei propoziții dezvoltate din paragraful IX, 15, 1 al lui Eutropius (*abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae, in media Moesia collocavit*) într-o construcție participială absolută (*translatis exinde Romanis*³⁷). Această construcție este, fără îndoială, mult mai concisă dar, în același timp, mult mai vagă în conținut decât propoziția din textul model. Același paragraf din Eutropius, după cum am mai subliniat, a stat și la baza relatării evenimentului de către biograful lui Aurelian din *Historia Augusta*. Acesta dezvoltă aceeași propoziție din Eutropius (*abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae, in media Moesia collocavit*), pe care Festus o redusese la un simplu ablativ absolut (*translatis exinde Romanis*), folosind și el un ablativ absolut (*sublato exercitu et provincialibus*) împreună cu o propoziție dezvoltată (*abductosque ex ea populos in Moesia conlocavit*). Parafrizarea din *Historia Augusta* nu aduce de fapt nimic nou față de textul model, unde, în termenul general *Romani*, era subînțeleasă și armata. Relatarea lui Iordanes a avut ca model principal textul lui Rufius Festus³⁸, dar credem că au răzbătut, destul de evident, și influențe ale relatării din *Historia Augusta* și chiar din Eutropius³⁹. Iordanes îl parafrazează pe Festus, schimbând construcția frazelor și folosind, pe cât posibil, sinonime în locul termenilor din modelul său. Astfel, întâlnim *ultra* în loc de *trans*, *spatia* în loc de *passuum*, *evocatis* în loc de *translatis*, *constituit* în loc de *factae sunt*. Ca și Festus, Iordanes se exprimă concis și, în consecință, folosește și el construcția simplă a ablativului absolut sub forma *evocatis extinde legionibus* în loc de *translatis exinde Romanis*. Aici apar la Iordanes influențe din *Historia Augusta*, din care a preluat și expresia *in Mysia conlocavit* (în *Historia Augusta* avem *in Moesia conlocavit*). Construcția participială a lui Festus, cu subiectul *Romanis*, avea un înțeles prea vag. Iordanes a preluat unul din termenii ablativului absolut întâlnit în *Historia Augusta* (*exercitu*), redându-l, cum am văzut că obișnuia, printr-un sinonim (*legionibus*), pentru a părea mai precis în relatare în comparație cu Festus. Influențat tot de *Historia Augusta*, Iordanes folosește pronumele *eos* (complementul direct al verbelor *amisit* și *conlocavit*) pentru a numi populația Daciei. Acest pronume, cum am văzut, reprezintă în textul lui Iordanes pe *Daces*, termen care inițial denumește pe autohtoni înainte de cucerirea romană (*Daces ... Traianus ... redegit*), iar apoi, întreaga populație a Daciei romane (*Gallienus ... eos ... amisit*). În *Historia Augusta* întâlnim expresia *populos in Moesia conlocavit*. Pentru Iordanes, populațiile din fosta provincie se numeau *Daces*, deci *eos* din textul său reprezintă termenul *populos* din *Historia Augusta*. Analizând astfel textul lui Iordanes și căutând să stabilim cum a fost el alcătuit după modelele folosite, ajungem la încheierea că, în pasajul de care ne-am ocupat, singura contribuție per-

³⁷ Localizarea în regiunile Moesiei a noli provincii o lasă în propoziția regentă.

³⁸ Vi. Iliescu, SCIV, 22, 1971, 3, p. 431.

³⁹ O asemănare între construcția lui Iordanes, *Decebalorum rege devicto*, întâlnim numai la Eutropius, VIII, 2, 2 (*Decibalo victo*).

sonală a istoricului got este adăugarea numelor noilor provincii create de Aurelian la sudul Dunării, Dacia Mediterranea și Dacia Ripensis.

Oa o primă concluzie, rezultă că Iordanes, care nu s-a depărtat în relatarea sa prea mult de înaintașii săi, nu reprezintă, așa cum s-a afirmat ⁴⁰, o altă tradiție istorică, o tradiție „bună” sau „corectă”, în opoziție cu tradiția „greșită” sau „tendențioasă”, reprezentată de Eutropius și de ceilalți. Ba mai mult, inspirată, direct sau indirect, din textul lui Festus și din *Historia Augusta*, care, la rîndul lor, au fost alcătuite prin transformarea narațiunilor lui Eutropius, relatarea lui Iordanes este aceea din care, mai mult decît din operele predecesorilor, se degajă ideea că în vremea lui Aurelian s-a produs o evacuare totală a Daciei. Dacă termenii întîlniți la ceilalți autori (*Romani, exercitus, provinciales*) au fost și ar mai putea fi, eventual, interpretați ca indicînd doar o anume parte din populația Daciei (pe militari, pe coloniștii romani veniți din alte părți ⁴¹, de pildă), pronumele *eos*, folosit de Iordanes, care reprezintă pe *Daces*, nu lasă nici o îndoială că se referă la întreaga populație a provinciei, fie că e vorba de cei veniți din alte părți, fie de localnicii romanizați total sau parțial. Întreagă această populație (*Daces = eos*) a fost mutată, cum ne spune Iordanes, la sudul Dunării, după retragerea autorităților din fosta provincie (*evocatis exinde legionibus*).

A doua concluzie importantă care se desprinde din cele de mai sus, este că, dintre toate izvoarele care amintesc retragerea aureliană, autorul care trebuie urmat și cercetat cu mai multă atenție este Eutropius, deoarece el constituie baza de plecare pentru toți ceilalți (Festus, biograful din *Historia Augusta* și Iordanes ⁴²). Aceștia, nefăcînd decît modificări stilistico-sintactice, necesare pentru concentrarea expunerii sau pentru a da un aspect cît de cît original relatărilor, și adăugînd, uneori, detalii mai puțin semnificative, nu schimbă nimic esențial în planul conținutului din textul model. Ei produc adesea doar obscurități în relatare și, dacă nu sînt bine înțeleși și se trece prea ușor peste geneza scrierilor lor, dau posibilitatea apariției unor interpretări false, așa cum s-a întîmplat cu pasajul din Iordanes, asupra căruia ne-am oprit.

À PROPOS D'UNE RÉCENTE INTERPRÉTATION DES SOURCES LITTÉRAIRES CONCERNANT L'ABANDON DE LA DACIE

RÉSUMÉ

Dernièrement dans notre historiographie il vient d'apparaître l'opinion de Vladimir Iliescu que l'un des écrivains antiques qui mentionnent le moment où Aurélien a quitté la Dacie, respectivement Iordanes, limi-

⁴⁰ Vl. Iliescu, *op. cit.*, p. 429—430.

⁴¹ Idem, *Studiu introductiv la Istoria Augustă*, p. 23, nota 65.

⁴² Nu l-am menționat pe Orosius, deoarece el nu amintește părăsirea Daciei de către Aurelian, ci numai pierderea ei de către Gallienus (VII, 22, 7).

⁴³ Asupra unor posibilități de interpretare a textului lui Eutropius, vom reveni cu alt prilej:

terait cet événement seulement au retrait de l'armée. Malheureusement, cette tentative de trouver dans l'œuvre de Iordanes un appui en faveur de la continuité, repose sur une traduction erronée du passage respectif (*Romana*, 217). VI. Ilescu en a fait deux traductions, en roumain et en allemand, toutes les deux trop éloignées de la lettre et contenant des fautes qui l'ont mené à une fausse interprétation du texte. Ainsi le pronom *eos* (masculin pluriel) se rapporte à *Daces* et non pas à *terras*, tel qu'il apparaît dans la traduction roumaine. Ce pronom est le complément direct du verbe *amisit* et du verbe *conlocavit*, les prédicats de deux propositions semblables, jointes par la conjonction de coordination — *que*. En faisant joindre *eos* à *terras* (féminin pluriel) d'une manière erronée, l'auteur de la traduction a négligé le pronom dans sa fonction de complément direct du verbe *conlocavit* et, ce qui est plus grave encore, il a considéré que *legionibus* aurait la fonction de complément direct du verbe *conlocavit*. Mais *legionibus* se trouve à l'ablatif et fait partie d'une construction participiale absolue (*evocatis exinde legionibus*). La phrase du texte de Iordanes, telle qu'elle nous a été transmise, est correctement construite et a un sens parfaitement intelligible. Il n'y a aucune raison de chercher des fautes linguistiques là où elles n'existent pas, pour le fait seulement de donner, en partant d'une traduction forcée, une nouvelle interprétation d'une source qui en réalité ne nous renseigne sur rien de nouveau, par rapport aux modèles antérieurs. La version en allemand est encore plus éloignée du texte. En ce qui concerne l'ablatif absolu (*evocatis exinde legionibus*), le traducteur néglige totalement sa fonction syntactique dans la phrase et met le signe de l'égalité entre la proposition circonstancielle rendue par la construction respective et sa régente en les faisant joindre par la conjonction de coordination « und ».

En réalité, Iordanes affirme qu'après la retraite des autorités romaines, Aurélien a fait déménager les habitants de la Dacie (*eos* = *Daces*) au Sud du Danube. Donc, l'auteur ne se distingue essentiellement ni de Rufius Festus, qu'il suit dans ce fragment, en y ajoutant pour compléter les noms des deux provinces du Sud du Danube, ni même d'Eutropius et de l'*Historia Augusta* dont les informations sont parvenues jusqu'à lui par le texte disparu de Symmachus. Tout comme Festus, Iordanes s'exprime avec concision, aussi prend-il la construction simple de l'ablatif absolu sous la forme *evocatis exinde legionibus* au lieu de *translatis exinde Romanis* (Festus, VIII). C'est ici qu'apparaissent à Iordanes des influences de l'*Historia Augusta* (Aurelianus, 39, 7). La construction de Festus, au sujet *Romanis*, avait un sens trop vague et c'est alors que Iordanes a pris l'un des termes de l'ablatif absolu de l'*Historia Augusta* (*exercitu*) en rendant, selon son habitude, par un synonyme (*legionibus*). Toujours sous l'influence de l'*Historia Augusta*, Iordanes emploie le pronom *eos* (complément direct des verbes *amisit* et *conlocavit*) pour nommer ainsi la population de la Dacie. Ce pronom se rapporte dans le texte de Iordanes à *Daces*. Dans l'*Historia Augusta* on rencontre l'expression *populos in Moesia conlocavit*. Pour Iordanes les peuplades de l'ancienne province s'appelaient *Daces*, donc *eos* de son texte représente le terme *populos* de l'*Historia Augusta*.

On constate donc, en guise de première conclusion, que Iordanes ne représente pas, comme on l'avait affirmé, une autre tradition historique,

une tradition « bonne » ou « correcte », opposée à la tradition « erronée » ou « tendencieuse » d'Eutropius et de ceux qui lui ont succédé. En outre, c'est justement du texte de Iordanes que se dégage plus que des autres auteurs, l'idée qu'au temps d'Aurélien il s'est produit une évacuation totale de la Dacie. Même si les termes employés par les autres historiens (*Romani, exercitus, provinciales*) pouvaient être interprétés comme désignant seulement une partie de la population de la province, en tout cas, le pronom *eos* employé par Iordanes, qui se rapporte à *Daces*, représente toute la population de la Dacie, venue de par ailleurs ou autochtone romanisée totalement ou en partie.

Une seconde conclusion, aussi importante, est que parmi les sources qui rappellent la retraite d'Aurélien, celle qu'on doit suivre et analyser avec la plus d'attention, c'est Eutropius, parce que c'est lui qui représente le point de départ pour tous les autres historiens, qui n'ont fait qu'obscurcir la relation par rapport à celle de texte d'Eutropius, pris comme modèle, et, si l'on ne les comprend pas au juste et si l'on ignore la genèse de leurs ouvrages, on peut donner de fausses interprétations, comme il est arrivé au passage de Iordanes qui a constitué l'objet de notre attention.

